

///// studie / article //////////////////////////////////////

KLASIFIKÁCIA DEFINÍCIÍ**Classification of Definitions**

Abstrakt: Cielom state je navrhnuť systematickú a vyčerpávajúcu klasifikáciu definícií. Táto klasifikácia vychádza z typológie, ktorú vypracoval Richard Robinson vo svojej knihe o definíciách, no v rôznych aspektoch ju ďalej dopracováva. Nová klasifikácia je založená na dvoch kritériách, a to kritériu predmetnosti a kritériu ilokučnej sily. Podľa kritéria predmetnosti možno definovať výrazy, pojmy, resp. objekty (v širokom zmysle); podľa kritéria ilokučnej sily možno zase rozlíšiť definície, ktoré opisujú existujúci systém, a definície, ktoré transformujú daný systém na nový systém. Napokon sa podľa týchto dvoch kritérií vyhodnocujú niektoré známe druhy definícií.

Kľúčové slová: definícia; deskriptívna definícia; kritérium ilokučnej sily; kritérium predmetnosti; preskriptívna definícia

Abstract: The aim of the paper is proposing a classification of definitions that would be both systematic and exhaustive. The classification is built on the one developed by Richard Robinson in his book on definitions; Robinson's classification is, however, further elaborated here in certain respects. The new classification is based on two criteria, namely the criterion of aboutness and the criterion of illocutionary force. According to the former, one may define either expressions or concepts or objects (broadly conceived); according to the latter, one may distinguish the definitions describing an existing system and the definitions transforming a system into a new one. Finally, certain well-known kinds of definitions are assessed with respect to the two criteria.

Keywords: definition; descriptive definition; prescriptive definition; the criterion of aboutness; the criterion of illocutionary force

MARIÁN ZOUHAR

Katedra logiky a metodológie vied
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova 2, P.O.BOX 32, 814 99 Bratislava, Slovakia
email / marian.zouhar@gmail.com

1. Úvod

Definície sú neodmysliteľnou súčasťou aparátu, ktorého prostredníctvom sa pokúšame uchopiť svet. Platí to nielen v prípade sofistikovaných vedeckých alebo filozofických koncepcií, ale aj v prípade pomerne hrubých konceptov, ktoré využívame pri nevedeckých alebo mimovedeckých pokusoch o porozumenie svetu okolo nás. Na nevedeckej úrovni sa s definíciami azda najčastejšie stretávame v situáciách, v ktorých sa niekomu vysvetľuje význam neznámeho výrazu. Nároky, ktoré sa v takýchto prípadoch na definície kladú, sú pomerne malé – definícia sa považuje za uspokojivú, ak danému používateľovi jazyka umožní úspešnú a efektívnu účasť v komunikačných situáciách, v ktorých sa používa daný výraz; tento cieľ však možno dosiahnuť aj vtedy, keď daný človek neporozumie výrazu kompletne či bezchybne.

Vo vede a filozofii sú nároky na definície oveľa väčšie. Definície totiž často slúžia na vymedzenie skúmanej oblasti, a to prostredníctvom čo najpresnejšej špecifikácie pojmového a jazykového aparátu danej disciplíny. V špekulatívnejších fázach vývoja vednej disciplíny, ale najmä vo filozofii sa možno stretnúť s tým, že hlavná etapa celého bádania sa primárne zameriava na nájdenie čo najlepšieho vymedzenia daného predmetu či pojmu – nájdenie takejto definície sa neraz považuje za pravý cieľ skúmania. V tejto fáze sa totiž vedná disciplína formuje, hľadá sa jej tematické ohraničenie, a teda podstatná časť vedeckého úsilia sa venuje diskusiám o optimálnom vymedzení predmetu bádania. V rozvinutej fáze, v ktorej je povaha predmetu bádania zrejماً, majú definície odlišné poslanie a sú podstatnou súčasťou napríklad systematizácie poznania v rámci danej vednej disciplíny.

Odlišné postavenie definícií a rozmanitosť cieľov, na ktoré sa používajú (vo vede, vo filozofii, v práve a podobne), sa odráža v tom, že možno rozlíšiť viacero druhov definícií. V tejto stati ponúknem určitú klasifikáciu definícií, ktorú možno – okrem iného – využiť na to, aby sa dalo zachytiť odlišné postavenie definícií v rôznych fázach budovania vednej disciplíny.

Najprv sa však pristavme pri používaní termínu „definícia“. Tento výraz sa v literatúre používa vo viacerých významoch. Nepochybne prevláda názor, že definícia je *činnosť* používateľov jazyka, ktorej cieľom je stanoviť alebo vysvetliť význam výrazu, resp. oboznámiť adresáta s významom vý-

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0149-12. Ďakujem Lukášovi Bielikovi, Františkovi Gahérovi a Milošovi Kostercovi za pripomienky k predchádzajúcej verzii state. Ďakujem aj dvom anonymným recenzentom za návrhy, ktoré pomohli výslednej podobe textu.

razu.¹ Niekedy sa týmto termínom označuje *proces*,² prípadne *rečový akt*,³ no nezriedkavo sa za definície považujú *vety*. V tomto poslednom zmysle možno definíciám pripísať (logickú) formu

$$\text{„}X =_{df} Y\text{“},$$

kde X je *definiendum* (definovaná entita), Y je *definiens* (definujúca entita) a „ $=_{df}$ “ zastupuje vzťah definičnej rovnosti. Vety tejto formy reprezentujú určitý vzťah medzi entitami vystupujúcimi v úlohe definienda, resp. definiensa, a teda definícia sa dá charakterizovať aj ako určitý druh vzťahu medzi nimi.

Posledné chápanie termínu „definícia“ sa udomácnilo vo formálnejšej zameranej literatúre, no možno ho nájsť aj v niektorých prehľadových prácach. Napríklad P. Hanks explicitne tvrdí, že „definícia je výrok [statement] o význame slova, výrazu alebo symbolu“.⁴ Terminologická prax však často býva nestála, a preto mnohí autori používajú termín „definícia“ v oboch významoch, a to dokonca tak, že medzi nimi explicitne nerozlišujú. V tejto stati sa budú termínom „definícia“ označovať výlučne vety určitého druhu.

Cieľom state je predložiť klasifikáciu definícií. V literatúre sa síce možno stretnúť s rozmanitými rozlíšeniami definícií, no až na výnimky nejde o systematické a vyčerpávajúce klasifikácie. Často sa klasifikácia definícií robí na základe spôsobu ich využitia, čo však vedie k *ad hoc* výsledkom; tento postup načrtnem v druhej kapitole. V tretej kapitole zhrniem zrejme najsystematickejšiu klasifikáciu, akú možno v literatúre nájsť. Jej autorom je R. Ro-

¹ Richard ROBINSON, *Definition*. Oxford: Oxford University Press 1954, s. 12; Guy LONGWORTH, „Definitions: Uses and Varieties of.“ In: BROWN, K. (ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*. 3. zväzok. 2. vydanie. Boston: Elsevier 2006, s. 409 (409–412); Norman SWARTZ, *Definitions, Dictionaries, and Meanings* [online]. 1997. Dostupné z: <<http://www.sfu.ca/~swartz/definitions.htm>> [cit. 8. 10. 2010].

² Morris R. COHEN – Ernest NAGEL, *An Introduction to Logic and Scientific Method*. New York: Harcourt Brace 1934, s. 230.

³ Douglas WALTON, *Media Argumentation: Dialectic, Persuasion, and Rhetoric*. Cambridge: Cambridge University Press 2007, s. 308; Nuel BELNAP, „On Rigorous Definitions.“ *Philosophical Studies*, roč. 72, 1993, č. 2–3, s. 127–128 (115–146).

⁴ Patrick W. HANKS, „Definition.“ In: BROWN (ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, s. 399 (399–402). Pozri aj Anil GUPTA, *Definition* [online]. 2014. Dostupné z: <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/definitions/>> [cit. 10. 9. 2014]. K takémuto chápaniu sa prikláňajú aj domáci autori; pozri Lukáš BIELIK – František GAHÉR – Marián ZOUHAR, „O definíciách a definovaní.“ *Filozofia*, roč. 65, 2010, č. 8, s. 722 (719–737); Pavel MATERNA – Josef PETRŽELKA, „Definition and Concept: Aristotelian Definition Vindicated.“ *Studia Neoaristotelica*, roč. 5, 2008, č. 1, s. 3 (3–37).

binson a bude do istej miery inšpiráciou inej typológie, ktorú navrhnem vo štvrtej kapitole. V piatej kapitole sa vrátim k niektorým klasickým druhom definícií a pokúsim sa ich zaradiť do navrhovanej klasifikácie. Na záver sa vrátim k úvahám, ktoré som naznačil na začiatku tohto úvodu, a načrtnem širšie implikácie predloženej klasifikácie definícií.

2. Niektoré spôsoby využitia definícií

Definície sa často klasifikujú podľa spôsobu využitia, teda na základe ich účelu. Podľa najrozšírenejších spôsobov využitia možno pomocou definície

1. vysvetliť význam výrazu používateľovi jazyka, pre ktorého je tento význam (čiastočne alebo úplne) neznámy;⁵
2. opísať, aký význam má výraz v jazyku, resp. určiť, s ktorými výrazmi je vo vzťahu synonymie či v inom obdobnom vzťahu;⁶
3. priradiť výrazu význam, pričom nezáleží na tom, či ide o výraz, ktorý už v jazyku nejaký význam má, alebo o zavedenie nového výrazu;⁷
4. zaviesť do jazyka skratku za dlhšie slovné spojenie;⁸
5. nahradiť intuitívne zrejmy, no z rôznych dôvodov nejasný, nepresný alebo vágny pojem jasným, presným a jednoznačným pojmom;⁹

⁵ Pozri najmä ROBINSON, *Definitions*, s. 12, ale aj BELNAP, „On Rigorous Definitions,“ s. 116 alebo SWARTZ, *Definitions, Dictionaries, and Meanings*.

⁶ Aj v tomto prípade je referenčnou prácou ROBINSON, *Definitions*, s. 94–96, no definície sa takto využívajú najmä v lingvistiky a lexikografii; pozri Roy HARRIS – Christopher HUTTON, *Definition in Theory and Practice: Language, Lexicography and the Law*. London: Continuum 2007.

⁷ Pozri Gottlob FREGE, *On the Foundations of Geometry and Formal Theories of Arithmetic*. New Haven – London: Yale University Press 1971, s. 7; Alfred N. WHITEHEAD – Bertrand RUSSELL, *Principia Mathematica*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press 1927, s. 11; COHEN – NAGEL, *An Introduction to Logic and Scientific Method*, s. 228; Patrick SUPPES, *Introduction to Logic*. New York: Van Nostrand Reinhold Company 1957, s. 152. K fregeovskej tradícii možno nájsť zaujímavé myšlienky v James R. BROWN, „What is a Definition?“ *Foundations of Science*, roč. 3, 1998, č. 1, s. 111–132; John HORTY, *Frege on Definitions. A Case Study of Semantic Content*. Oxford: Oxford University Press 2007, s. 32–49.

⁸ Definície ako prostriedky zavedenia skratiek preslávila najmä koncepcia z WHITEHEAD – RUSSELL, *Principia Mathematica*, s. 11, no toto chápanie nie je cudzie ani Fregemu. Pozri aj COHEN – NAGEL, *An Introduction to Logic and Scientific Method*, s. 228; HORTY, *Frege on Definitions*, s. 34–36; SUPPES, *Introduction to Logic*, s. 152.

⁹ Klasickými sú koncepcie od Fregeho a Whiteheada a Russella. Takéto využitie definície sa označuje termínom *explikácia* (pozri Rudolf CARNAP, *Meaning and Necessity*. Chicago: Chicago University Press 1947, s. 7).

6. poskytnúť analýzu idey, pojmu či veci vo všeobecnosti;¹⁰
7. špecifikovať esenciálne vlastnosti veci.¹¹

Tento zoznam využití definícií nie je kompletný, hoci je reprezentatívny. Malo by byť zrejmé, že nejde o vzájomne sa vylučujúce využitia, keďže tou istou definíciou možno v jednej situácii dosiahnuť jeden cieľ (napríklad vysvetliť význam), v inej situácii druhý cieľ (spresniť význam) a v ďalšej situácii tretí cieľ (analyzovať význam).

Klasifikácia definícií podľa spôsobu využitia spočíva v tom, že sa identifikuje niekoľko typických alebo podstatných použití definícií a definície sa rozdelia do skupín podľa toho, aký spôsob použitia je pre ne typický alebo podstatný. Preto sa niekedy hovorí o skratkových definíciách (abbreviative definitions), kodifikačných (či stipulatívnych) definíciách (stipulative definitions), explikačných definíciách (explicative definitions), analytických definíciách (analytic definitions), vysvetľujúcich definíciách (explanatory definitions) atď. K niektorým definíciám tohto druhu sa vrátim v poslednej kapitole.

Takáto klasifikácia má však svoje riziká. Po prvé, nie je isté, či zoznam jednotlivých využití definícií je vyčerpávajúci. Skôr by sa dalo povedať, že vyčerpávajúci nie je a ani byť nemôže. Aj v prípade, že by sme sa rozhodli zohľadniť len typické alebo podstatné spôsoby využitia definícií, zostalo by otvorené, či náš zoznam obsahuje všetky takéto spôsoby. Po druhé, sama identifikácia typických alebo podstatných spôsobov využitia je problematická, pretože najprv treba stanoviť kritérium, podľa ktorého sa majú jednotlivé spôsoby klasifikovať ako typické alebo podstatné. Po tretie, nemožno vylúčiť existenciu definície, ktorá sa nepoužila, resp. nemôže byť použitá v žiadnom z deklarovovaných typických alebo podstatných spôsoboch využitia. Nepatrila by teda do žiadnej kategórie. Podobných problémov je viac a nemožno sa ubrániť dojmu, že klasifikácia definícií podľa spôsobu využitia je *ad hoc*.

¹⁰ Chápanie definície ako analýzy je spoločné ako klasickým koncepciám (platónskej, aristotelovskej či lockovskej koncepcii) tak aj moderným prístupom. Viaceré klasické texty možno nájsť v Juan C. SAGER (ed.), *Essays on Definition*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins 2000. Okrem viacerých z už spomenutých novších autorov sa k nemu hlási aj Alonzo CHURCH, „Definition.“ In: RUNES, D. D. (ed.), *The Dictionary of Philosophy*. New York: Philosophical Library 1942, s. 74–75.

¹¹ Toto využitie je typické pre aristotelovskú tradíciu, podľa ktorej sa v definícii špecifikuje rod a druhový rozdiel definovanej entity. Reprezentatívnu formuláciu možno nájsť v Horace W. B. JOSEPH, *An Introduction to Logic*. Oxford: Clarendon Press 1916, s. 111–112. Pozri aj MATERNA – PETRŽELKA, „Definition and Concept: Aristotelian Definition Vindicated,“ 2. kapitola.

3. Robinsonova klasifikácia

Systematickejší spôsob klasifikácie definícií ponúka R. Robinson. Hoci v jej pozadí možno zaregistrovať vplyv klasického členenia definícií na nominálne a reálne, predsa len je jeho delenie v určitých aspektoch prepracovanejšie. Tradičnú klasifikáciu na nominálne a reálne definície azda najviac preslávil J. Locke. Keďže Lockova koncepcia je úzko naviazaná na jeho epistemológiu a teóriu ideí, v modernejšej literatúre má táto klasifikácia čiastočne odlišnú podobu. Nominálne definície sa spravidla chápu tak, že sa v nich definujú jazykové entity, výrazy, kým reálne definície sa zase považujú za definície nejazykových entít (napríklad významov, pojmov, všeobecnín atď.). Takáto charakteristika je blízka aj Robinsonovej klasifikácii, ktorá je však v určitých ohľadoch subtilnejšia.

Na okraj poznamenávam, že termíny „nominálna definícia“ a „reálna definícia“ sa nepoužívajú len naznačeným spôsobom. Niekedy sa totiž možno stretnúť s tým, že nominálne definície sa vymedzujú užšie, čo je zrejme z nasledujúceho citátu:

Definovanie je buď udelenie významu slovám alebo iným jazykovým entitám – to sa nazýva „nominálna definícia“; alebo vysvetlenie významu, ktorým je propozícia, vlastnosť alebo vzťah, a to ukázaním, že daný význam je zložený z iných propozícií, vlastností, resp. vzťahov – to sa nazýva „reálna definícia“.¹²

Nominálne definície v tomto chápaní sa prekrývajú s tým, ako Robinson charakterizuje tzv. stipulatívne definície (čoskoro ich spomeniem), ktoré predstavujú len jeden z typov definícií spadajúcich medzi definície nominálnej povahy v robinsonovskej koncepcii.¹³ Reálne definície z uvedeného citátu sa síce viac-menej podobajú definíciám, ktoré by sa v robinsonovskej koncepcii dali považovať za reálne, no pomerne zmätočne zase vyznievajú poznámky o reálnych definíciách od Cohena a Nagela. Tvrdia, že aj „reálna definícia definuje slovo [...] prostredníctvom ekvivalentnej skupiny slov“, no dodávajú, že „definiens [reálnej definície] je *analýzou* idey [...] či všeobecniny *symbolizovanej* [daným slovom]“.¹⁴ Takáto koncepcia reálnych definícií má blízko skôr k tomu, ako Robinson charakterizuje tzv. lexikálne definície,

¹² James CARGILE, „Real and Nominal Definitions.“ In: FETZER, J. H. – SHATZ, J. – SCHLESINGER, G. N. (eds.), *Definitions and Definability: Philosophical Perspectives*. Dordrecht: Springer 1991, s. 3 (3–50).

¹³ Nominálne definície chápu rovnako úzko aj Cohen s Nagelom; pozri COHEN – NAGEL, *An Introduction to Logic and Scientific Method*, s. 229–230.

¹⁴ *Ibid.*, s. 230.

ktoré by sa opäť zaradili skôr k nominálnym ako k reálnym definíciám (ide o jeden z druhov definície typu slovo-vec, v ktorých sa výraz definuje určitým špecifickým spôsobom).

Robinsonova klasifikácia je v porovnaní s klasickým delením definícií na nominálne a reálne subtilnejšia vďaka tomu, že definície klasifikuje podľa povahy definienda a definiensa. Výsledkom je trojstupňové členenie:

Definícia typu slovo-slovo [word-word definition] spája slovo s inými slovami a nikdy nevystupuje mimo sféry symbolov. Hovorí iba to, že tento symbol je ekvivalentný tamtomu symbolu. Na druhej strane definícia typu slovo-vec [word-thing definition] presahuje sféru symbolov, keďže spája symbol s nejakým objektom nesymbolickej povahy, ktorý je významom daného výrazu. A definícia typu vec-vec [thing-thing definition] sa vôbec netýka sféry symbolov.¹⁵

Prvé dva druhy definícií možno zjavne začleniť pod nominálne definície, keďže definiendom je slovo alebo výraz (definiensom v prvom prípade je zase slovo alebo výraz a v druhom prípade vec); tretí druh je reálnou definíciou. (V skutočnosti existujú štyri možnosti, keďže do úvahy ešte prichádzajú definície typu „vec-slovo“. Robinson ich však spomína len letmo na jednom mieste.)¹⁶ Treba dodať, že termín „vec“ („thing“) sa tu používa vo veľmi širokom zmysle a prakticky zahŕňa čokoľvek, čo nie je jazykovou entitou. Takáto klasifikácia definícií má ambíciu byť vyčerpávajúcou klasifikáciou na rozdiel od delení založených na spôsobe využitia definícií.

Hoci Robinsonova klasifikácia definícií je zaujímavá a má svoje opodstatnenie, sám autor sa k nej v praxi postavil pomerne rezervovane. Fakticky za jediný zaujímavý druh definícií považoval definície typu „slovo-vec“, teda definície, v ktorých sa slovu priraduje význam, resp. v ktorých sa konštatuje, čo určitý výraz znamená. Definície typu „slovo-slovo“ sú podľa neho len málo užitočné a vo svojej knihe sa im takmer vôbec nevenuje. V prípade definícií typu „vec-vec“ je situácia iná, keďže sú námetom celej rozsiahlej kapitoly. Rozoberá v nej prípady, ktoré sa najčastejšie považujú za definície typu „vec-vec“, resp. reálne definície. Ukazuje, že v skutočnosti nejde o žiadne definície, ale skôr o rôzne vzťahy analýzy, syntézy, abstrakcie, explikácie atď. (v jednom prípade dokonca podľa neho ide o chybné zaradenú definíciu typu „slovo-vec“).

Zdá sa, že len definície typu „slovo-vec“ sú pre Robinsona plnohodnotnými definíciami. Delí ich na dva druhy, na *lexikálne* a *stipulatívne* definície,

¹⁵ ROBINSON, *Definitions*, s. 20.

¹⁶ *Ibid.*, s. 62.

pričom v lexikálnej definícii „sa zachytáva bežný alebo slovníkový význam slova“ a v stipulatívnej definícii „sa stanovuje, vyhlasuje alebo vyberá význam pre nejaké slovo“.¹⁷ Kontrast medzi nimi zhrňa nasledujúci citát:

Lexikálne definície majú pravdivostnú hodnotu, no stipulatívne definície ju nemajú. Lexikálna definícia je tvrdením o tom, že určití ľudia používajú určité slovo určitým spôsobom, a teda je buď pravdivá, alebo nepravdivá. Stipulatívna definícia však nie je žiadnym tvrdením. Keďže tvrdenia sú jedinými vetami, ktoré majú pravdivostnú hodnotu, tak stipulatívna definícia pravdivostnú hodnotu nemá. Ide skôr o *požiadavku*, aby čitateľ rozumel určitému slovu istým spôsobom, alebo o *príkaz*. [...] Ide skôr o návrh ako o výrok. Zameriava sa do budúcnosti, nie do minulosti.¹⁸

Zhrňme. Robinsonova klasifikácia rozoznáva nasledujúce druhy definícií:

- definície typu „slovo-slovo“
- definície typu „slovo-vec“
 - lexikálne definície
 - stipulatívne definície
- definície typu „vec-vec“

Možno povedať, že hoci táto teória definícií vznikla pred približne 60 rokmi, stále patrí medzi najprepracovanejšie a najsystematickejšie klasifikácie. Pozoruhodné na tomto prístupe je to, že Robinson nechcel len zhrnúť jednotlivé druhy definícií, s ktorými sa možno v literatúre stretnúť, ale navrhol aj pomerne jasné klasifikačné kritériá. Napriek tomu však nevyužíva naplno potenciál, ktorý sa v nich skrýva. Kritiku možno zhrnúť do dvoch bodov.

Po prvé, nemožno sa ubrániť dojmu, že klasifikáciu na základe povahy definienda a definiensa Robinson navrhol len preto, aby izoloval a vyzdvihol definície typu „slovo-vec“, ktoré považoval za najzaujímavejšie, pričom ostatné typy definícií z rôznych dôvodov prakticky zavrhol. Nadnesene teda možno povedať, že v skutočnosti nejde o kritérium klasifikácie definícií, ale o kritérium na odlíšenie skutočných definícií od vyjadrení, ktoré definíciami v pravom zmysle slova nie sú, hoci sa za ne v literatúre považujú.

Po druhé, ako naznačuje posledný citát, odlíšenie lexikálnych a stipulatívnych definícií by sa mohlo zaviesť na základe určitého formálneho

¹⁷ *Ibid.*, s. 19.

¹⁸ *Ibid.*, s. 62–63.

kritéria, ktoré však Robinson ignoruje. Naznačuje sa tu, že rozdiel medzi lexikálnymi a stipulatívnymi definíciami by sa dal zachytiť na základe ich logickej formy (výrok verzus príkaz). Žiaľ, nemožno povedať, že by toto kritérium Robinson bral vážne; keby tak totiž robil, nemohol by na jednom mieste tvrdiť, že tá istá definícia sa dá v jednom kontexte chápať ako lexikálna definícia a v inom kontexte ako stipulatívna definícia.¹⁹

4. Dvojdimenziálna klasifikácia

Alternatívna klasifikácia definícií, ku ktorej teraz prejdem, je do veľkej miery inšpirovaná Robinsonovým prístupom. Možno ju dokonca chápať ako dopracovanie jeho klasifikácie v tom zmysle, že sa v nej naplno prejavuje potenciál jednotlivých klasifikačných kritérií, s ktorými v nejakej podobe pracoval aj Robinson. V novej typológii sa kombinujú dve klasifikačné kritériá, a teda ju môžeme považovať za dvojdimenziálnu klasifikáciu.

Jedno kritérium, a teda jeden rozmer klasifikácie, môžeme nazvať *kritérium predmetnosti*. Je založené na tom, čo – teda aký druh entity – sa definuje. Obdobné kritérium využíval aj Robinson, keďže definície klasifikoval podľa toho, akým typom entity je definiendum a definiens. V našom prípade nás však bude zaujímať len to, akého typu je definiendum. Rôzni autori hovoria o definíciách rôznych druhov entít. Často sa hovorí o definíciách výrazov, ale aj o definíciách pojmov, resp. definíciách objektov. Podľa povahy definienda môžeme teda rozlíšiť:

1. definície, ktorých definiendom je výraz – *výrazové definície*;
2. definície, ktorých definiendom je pojem – *pojmové definície*;
3. definície, ktorých definiendom je objekt – *objektové definície*.

K tejto klasifikácii treba uviesť stručný komentár.

Po prvé, namiesto použitej terminológie by sa mohli použiť aj klasické termíny „nominálna definícia“ pre výrazové definície a „reálna definícia“ pre objektové definície (a dal by sa doplniť termín „konceptuálna definícia“ pre pojmové definície). Touto cestou som sa však nevybral, keďže som nechcel evokovať niektoré konotácie týkajúce sa iných klasifikácií a nechcel som prispievať k ešte väčším terminologickým zmätkom, ktorým trpia tieto tradičné názvy.

¹⁹ *Ibid.*, s. 60–61.

Po druhé, ide o vyčerpávajúcu klasifikáciu, keďže pod objektom sa rozumie čokoľvek, čo nie je ani výrazom, ani pojmom. V tomto zmysle ide o podobne vyčerpávajúcu klasifikáciu, akou bolo aj Robinsonovo delenie.

Po tretie, v prípade objektových definícií ponechávam otvorenou otázku, aké druhy objektov sa môžu definovať. Z istého pohľadu môže byť napríklad problematické definovať jednotliviny, teda objekty existujúce v čase a priestore. Menej problematické – ba dokonca ako samozrejmé – sa nepochybne bude javiť definovanie všeobecnín, vlastností, vzťahov či abstraktných objektov vo všeobecnosti. Veď bežne sa definujú matematické objekty, funkcie, relácie, množiny atď. Uznávam, že takéto chápanie objektov je veľmi široké a že aj status objektových definícií nemusí byť preto jednoznačný. Treba to však akceptovať, ak sa vopred nechceme prihlásiť ku konkrétnej ontológii.

Po štvrté, explicitne som odlíšil pojmové a objektové definície, hoci v alternatívnych klasifikáciách sa tento rozdiel zvyčajne nerobí. Napríklad niektoré Robinsonove vyjadrenia môžeme chápať tak, že pojmy zaraďuje medzi objekty, a teda pojmové definície by azda zaradil medzi objektové definície. Na druhej strane nominalistickejšie orientovaní filozofi by pojmové definície možno začlenili do kategórie výrazových definícií. V praxi sa však často možno stretnúť s tým, že autor deklaruje, že definuje pojem, nie výraz ani objekt, a teda bude vhodné, ak pojmové definície budú patriť do samostatnej kategórie. Typickým príkladom je Frege, ktorý tvrdí, že „definícia pojmu [...] musí byť úplná, o akomkoľvek objekte musí jednoznačne určovať, či spadá pod daný pojem [...] alebo pod neho nespadá“.²⁰ Na okraj poznamenávam, že pod pojmom rozumiem abstraktný identifikačný prostriedok, ktorý môže vyčleniť entitu vhodného druhu. Od iných abstraktných entít sa pojmy líšia tým, že sú identifikačnými prostriedkami – geometrické objekty, funkcie, čísla, relácie a mnohé ďalšie abstraktné entity identifikačnými prostriedkami nie sú. Túto vlastnosť majú pojmy spoločnú s jazykovými výrazmi, no na rozdiel od výrazov pojmy nie sú naviazané na konkrétny jazyk, hoci ich možno vyjadriť pomocou jazykov. Táto charakteristika pojmov je len intuitívna, no na naše účely postačuje.²¹

Po piate, v prípade výrazových definícií sa nerozlišuje to, či ide o robinsonovskú definíciu typu „slovo-slovo“ alebo definíciu typu „slovo-vec“. Inými slovami, nerozlišujú sa definície, v ktorých sa určitý výraz (definien-

²⁰ Gottlob FREGE, *Grundgesetze der Arithmetik*. Jena: Hermann Pohle 1903, s. 69.

²¹ Prehľad niektorých teórií pojmov, ale aj originálnu koncepciu možno nájsť v dielach P. Maternu; pozri Pavel MATERNA, *Concepts and Objects*. Helsinki: Philosophical Society of Finland 1998; Pavel MATERNA, *Conceptual Systems*. Berlin: Logos Verlag 2004.

dum) dáva do nejakého vzťahu s inými výrazmi (definiensom), od definícií, v ktorých sa určitý výraz (definiendum) dáva do vzťahu s významom či predmetom vo všeobecnosti (definiensom).

Po šieste, pri výrazových definíciách sa nerozlišuje prípad, v ktorom ide o definíciu zmysluplného výrazu (nejakého jazyka), teda o definíciu výrazu s priradeným významom, od prípadu, v ktorom ide o definíciu výrazu ako grafickej alebo fonetickej entity (resp. vzoru na tvorbu grafických alebo fonetických entít), teda o definíciu výrazu, od ktorého významu sa abstrahuje, resp. ktorý význam priradený (zatiaľ) nemá. Z praktického hľadiska sú, pravda, oveľa zaujímavejšie definície výrazov s významami (pričom v takýchto definíciách sa napríklad význam spresňuje), no v prípade definícií, v ktorých sa do jazyka zavádza skratka, ide primárne o zavedenie určitej grafickej či fonetickej entity do jazyka (nevyučuje sa pritom to, že na základe danej definície skratka aj nadobúda význam).

Po siedme, často sa stáva, že definíciu možno interpretovať rôzne v tom zmysle, že sa dá chápať ako výrazová definícia, ako pojmová definícia alebo ako objektová definícia. Aj v bohatej literatúre o definíciách sa niekedy jedna a tá istá definícia raz predstavuje napríklad ako definícia pojmu, inokedy ako definícia predmetu, resp. raz ako definícia výrazu a inokedy ako definícia jeho významu, resp. vyjadreného pojmu. Možno sa stretnúť aj s tým, že veta, ktorá sa javí ako definícia určitého druhu, sa považuje za definíciu iného druhu.²²

Vzhľadom na tieto zmätky a nejasnosti bude vhodné, ak v záujme jednoznačnosti budeme v definiende špecifikovať, o aký druh entity ide, a teda bude sa dať ľahko identifikovať aj druh definície. Preto namiesto pôvodnej formy „ $X =_{df} Y$ “ rozlíšime tri rôzne formy:

„Výraz $X =_{df} Y$ “
 „Pojem $X =_{df} Y$ “
 „Objekt $X =_{df} Y$ “

Vo všetkých troch prípadoch je definiens reprezentovaný písmenom Y, no to neznamená, že vo všetkých prípadoch ide o tú istú entitu. Skôr platí, že entity, ktoré môžu vystupovať ako definiens v jednom prípade, nemôžu byť definiensom v inom prípade.

²² Ilustráciou takýchto posunov môžu byť niektoré vyjadrenia z ROBINSON, *Definitions*, s. 60–61.

Uvedené formy sú v jednom ohľade neúplné (a rovnako neúplné boli aj formy, o ktorých uvažoval Robinson, prípadne ďalší autori). Chýba v nich totiž dôležitá relativizácia: Žiadny výraz nemá zmysel definovať nezávisle od systému výrazov, teda jazyka; analogicky nemá zmysel definovať pojem nezávisle od konceptuálneho systému; objekt zase nemá zmysel definovať, ak sa abstrahuje od vhodného ontologického systému.²³ Relativizácia vzhľadom na vhodný systém je potrebná z viacerých dôvodov: a) relativizujúci systém má vystupovať ako zásobáreň vhodných definiensov (definiens, ktorý sa v definícii objavuje, nepochádza „z ničoho“); b) definícia sa dá posúdiť ako adekvátne či vhodná vzhľadom na nejaký rámcový systém (bez takéhoto systému otázka adekvátnosti definícií nemôže vzniknúť); c) požiadavka definovať nejakú entitu môže vzniknúť len vzhľadom na nejaký vhodný systém (bez systému je zavedenie definície čohokoľvek len prázdny gestom). Ak teda tieto relativizujúce faktory doplníme, dostaneme nasledujúce formy:

„Vzhľadom na jazyk J: Výraz $X =_{df} Y$ “

„Vzhľadom na konceptuálny systém K: Pojem $X =_{df} Y$ “

„Vzhľadom na ontológiu O: Objekt $X =_{df} Y$ “

Takto explicitne uvedieme to, čo sa v mnohých definíciách len implicitne predpokladá.

Prv, než budeme pokračovať v klasifikácii definícií, je namieste uviesť dve technickejšie poznámky. Prvá sa týka používania termínu „ontológia“: V širšom chápaní aj jazyk, aj konceptuálny systém predstavujú nejakú ontológiu – v jednom prípade ontológiu výrazov, v druhom prípade ontológiu pojmov. Z hľadiska klasifikácie definícií je však užitočné odčleniť tieto dva druhy ontológií; termín „ontológia“ sa v tejto stati preto nevzťahuje na jazyky ani na konceptuálne systémy. Druhá poznámka sa týka dôležitého odlíšenia objektového jazyka od metajazyka: Je evidentné, že v prípade výrazových definícií ich treba explicitne odlišiť. Táto požiadavka bude ešte naliehavejšia, ak do definície zavedieme relativizáciu vzhľadom na jazyk. Objektovým jazykom je relativizujúci systém, vzhľadom na ktorý sa výraz definuje, metajazykom zase jazyk, v ktorom sa definícia formuluje. Objektový jazyk a metajazyk sa môžu prekrývať, no nemôžu byť totožné, keďže prinajmenšom meno jazykového systému nebude patriť do objektového

²³ Požiadavku takejto relativizácie explicitne rešpektujú autori knižky Petr KUCHYŇKA – Jiří RACLAVSKÝ, *Pojmy a vědecké teorie*. Brno: Masarykova univerzita 2014, s. 21 a nasl. Iným príkladom je CARGILE, „Real and Nominal Definitions,“ s. 26.

jazyka, ale do metajazyka, a to isté platí aj o vete, v ktorej sa konštatuje definičný vzťah medzi výrazom X, definiendom, a výrazom Y, definiensom. Kvôli uniformnosti však môžeme povedať, že všetky definície – vrátane pojmových a objektových definícií – sú formulované v metajazyku.

Explicitné doplnenie odkazov na systémy do definícií otvára zaujímavé možnosti. Umožňuje totiž formulovať ďalšie klasifikačné kritérium. Toto kritérium doplníme k prvému kritériu a získame tak dvojdimenzionálnu klasifikáciu. K novému kritériu sa dostaneme pomocou krátkej úvahy.

Výrazové definície buď špecifikujú aktuálny význam výrazu, alebo zavádzajú nový význam pre výraz. Definície prvého druhu Robinson nazýva lexikálne a definície druhého druhu stipulatívne. Ako sa však čoskoro ukáže, pre naše účely sú tieto termíny príliš úzke, a preto ich nahradíme inými výrazmi. Definície, ktoré len opisujú určitý stav, budeme nazývať *deskriptívne*, a definície, ktoré tento stav modifikujú (napríklad zavedením nového významu pre výraz), budeme nazývať *prekriptívne*. Deskriptívne definície opisujú faktický stav systému, teda len sa v nich napríklad konštatuje, že určitý výraz znamená určitý význam. Preskriptívne definície neopisujú existujúci stav systému, ale modifikujú ho: Z jedného systému získame iný systém, ktorý sa od predchádzajúceho systému líši len tým, že v ňom existuje nový definične zavedený vzťah. Ak systémom je jazyk, pomocou preskriptívnej definície sa určitý jazyk nahradí novým jazykom, ktorého slovník je bohatší o nový výraz. Inými slovami, v deskriptívnych definíciách sa vyskytuje referencia len na jeden systém, kým v preskriptívnych definíciách sa (aspoň implicitne) spomínajú dva systémy.

Túto klasifikáciu možno rozšíriť aj na ďalšie druhy systémov: Deskriptívne a preskriptívne definície môžeme rozlišovať aj pri pojmových či dokonca objektových definíciách. Analogickým spôsobom môžeme na jednej strane opísať faktický stav konceptuálneho systému alebo ontológie, no na druhej strane môžeme konceptuálny systém alebo ontológiu modifikovať, a dostať tak nový konceptuálny systém, resp. ontológiu. Do konceptuálneho systému (resp. ontológie) môžeme pomocou definície zaviesť nový pojem (resp. objekt). Ide o pojmy, resp. objekty, ktoré sú obsiahnuté v iných konceptuálnych systémoch či ontológiách, a pomocou preskriptívnych definícií ich dokážeme začleniť do ďalších systémov podobne, ako do jazyka dokážeme zaviesť nový výraz alebo už existujúcemu výrazu priradiť nový význam. To, čo sa bežne pripisuje len výrazovým definíciám, t. j. schopnosť zavádzať nové entity, resp. konštituovať nové sémantické vzťahy, možno rozšíriť (vo vhodnej podobe) aj na ostatné definície. Táto skutočnosť sa v literatúre o definíciách prakticky ignoruje.

V literatúre, v ktorej sa rozlišujú lexikálne definície a stipulatívne definície, sa často tvrdí, že lexikálne definície majú pravdivostnú hodnotu, kým stipulatívne definície pravdivostnú hodnotu nemajú. Analogicky to platí pre deskriptívne a preskriptívne definície: Keďže deskriptívne definície majú len reprezentovať stav vecí týkajúci sa určitého systému, tak je zrejmé, že ho môžu reprezentovať buď pravdivo, alebo nepravdivo, a teda môžu mať (resp. majú) pravdivostnú hodnotu. Na druhej strane preskriptívne definície majú normatívnu povahu, teda neopisujú systém, ale predpisujú, ako má vyzeráť; preto nie sú ani pravdivé, ani nepravdivé. Samozrejme, keď sa určitý systém S transformuje na základe *preskriptívnej* definície entity E na nový, bohatší systém S*, možno pre S* formulovať definíciu, v ktorej sa E *deskriptívne* definuje pomocou toho istého definiensa, ktorý figuroval v spomínanej preskriptívnej definícii. Táto deskriptívna definícia už môže nadobúdať pravdivostnú hodnotu, hoci pôvodná preskriptívna definícia je bez pravdivostnej hodnoty.

Rozdiel medzi deskriptívnymi a preskriptívnymi definíciami môžeme zachytiť aj pomocou rozdielu v ich formách. Preskriptívne definície v podstate postulujú alebo predpisujú určitú zmenu, kým deskriptívne definície opisujú faktický stav vecí. Navrhujem preto rozlišovať definičnú rovnosť dvoch druhov; prvý reprezentuje známy symbol

„__ =_{df} ...“

a druhú zase reprezentuje nový symbol

„nech __ =_{df} ...“.

Použitím slova „nech“ sa indikuje normatívna či preskriptívna sila definícií. Oba symboly sú jednoduché, takže druhý symbol sa nedá rozložiť na „nech“ a „__ =_{df} ...“.

Vidíme, že deskriptívne a preskriptívne definície sa líšia svojou ilokučnou ovahou, a preto druhé kritérium môžeme nazvať *kritérium ilokučnej sily*. Termín „ilokučná sila“ sa môže zdať v tomto kontexte nevhodný, keďže patrí do teórie *rečových aktov*.²⁴ Ilokučná sila sa typicky pripisuje rečovému aktom, napríklad výpovediam, ktoré hovorca uskutočnil s určitým zámerom. V našom prípade však ilokučnú silu pripisujeme priamo vetám (ktoré sa dajú použiť na uskutočnenie rečových aktov). Táto námietka je z istého

²⁴ Pozri John L. AUSTIN, *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press 1962.

uhla pohľadu opodstatnená. Napriek tomu sa však domnievam, že termín „ilokučná sila“ sa dá použiť aj v našom kontexte, keďže výskyt výrazu „nech“ v určitých vetách priamo podmieňuje, v akých druhoch rečových aktov možno takéto vety použiť. Analogicky aj jeho absencia určuje množinu vhodných rečových aktov, v ktorých sa takéto veta môže použiť.

Zhrňme: Definície možno klasifikovať podľa dvoch kritérií. Podľa kritéria predmetnosti rozlišujeme výrazové, pojmové a objektové definície; podľa kritéria ilokučnej sily zase rozlišujeme deskriptívne a preskriptívne definície. Dostávame tak šesť rôznych druhov definícií. Definícia každého druhu pritom môže mať svoju paradigmatickú (schematickú) formuláciu, z ktorej je jasný *a*) druh entity, ktorá sa definuje, *b*) druh systému, vzhľadom na ktorý sa entita definuje, *c*) ilokučná sila definície. Tieto skutočnosti môžeme zhrnúť do nasledujúcej tabuľky, v ktorej sa okrem druhov definícií uvádza aj paradigmatická (či schematická) forma jednotlivých druhov definícií:

	<i>deskriptívne definície</i>	<i>preskriptívne definície</i>
<i>výrazové definície</i>	„V jazyk J platí: Výraz $X =_{df} Y$ “	„Nech sa jazyk J modifikuje na jazyk J^* , v ktorom platí: Výraz $X =_{df} Y$ “
<i>pojmové definície</i>	„V konceptuálnom systéme K platí: Pojem $X =_{df} Y$ “	„Nech sa konceptuálny systém K modifikuje na konceptuálny systém K^* , v ktorom platí: Pojem $X =_{df} Y$ “
<i>objektové definície</i>	„V ontológii O platí: Objekt $X =_{df} Y$ “	„Nech sa ontológia O modifikuje na ontológiu O^* , v ktorej platí: Objekt $X =_{df} Y$ “

Pozrime sa na niekoľko príkladov. (1)–(3) sú príkladmi deskriptívnych definícií a (4)–(6) sú zase preskriptívnymi definíciami:

- 1) V jazyku J platí: Výraz „brat“ $=_{df}$ synonymum výrazu „súrodeneц mužského pohlavia“.
- 2) V konceptuálnom systéme K platí: Pojem prvočísła $=_{df}$ pojem čísla, ktoré má presne dvoch deliteľov.
- 3) V ontológii O platí: Vlastnosť *byť vetný člen* $=_{df}$ vlastnosť častí vety, ktoré sú s inou časťou vety vo vzťahu syntagmatickej závislosti.
- 4) Nech sa jazyk J modifikuje na jazyk J^* , v ktorom platí: Výraz „vt“ $=_{df}$ skratka výrazu „vtedy a len vtedy, keď“.
- 5) Nech sa konceptuálny systém K modifikuje na konceptuálny systém K^* , v ktorom platí: Pojem planéty $=_{df}$ pojem astronomického objektu,

ktorý obieha hviezdu, má okrúhly tvar vďaka vlastnej gravitácii, neprebíha v ňom termonukleárna fúzia a eliminoval planetizimály zo svojho susedstva.

6) Nech sa ontológia O modifikuje na ontológiu O^* , v ktorej platí: Druh *Qianzhousaurus sinensis* =_{df} druh z čeľade Tyrannosauridae, do ktorého patrí fosília F objavená v Číne v roku 2014.

Definícia (1) je výrazovou definíciou a J je konkrétny jazyk, v našom prípade slovenčina. Výraz sa v nej definuje pomocou iného výrazu na základe sémantického vzťahu synonymie (voľnejšie by sme definíciu (1) mohli formulovať takto: slovenský výraz „brat“ je synonymný so slovenským výrazom „súrodeneц mužského pohlavia“). Definícia (2) je pojmovou definíciou a K je konkrétny konceptuálny systém, v našom prípade konceptuálny systém teórie čísiel. Pojem sa v nej definuje pomocou iného pojmu. Keďže pojmy chápeme ako identifikačné prostriedky, oba pojmy identifikujú ten istý objekt, istú množinu čísiel, t. j. sú ekvivalentné. Definícia (3) je objektovou definíciou a O je konkrétnou ontológiou, v našom prípade ontológiou určitých gramatických vlastností. Vlastnosť sa v nej definuje pomocou podmienky, ktorú musia spĺňať objekty na to, aby danú vlastnosť exemplifikovali.

Definícia (4) je výrazovou definíciou, pričom J a J^* môžu byť jazyky nejakej teórie. Definíciou sa jazyk J obsahujúci spojenie „vtedy a len vtedy, keď“ transformuje na bohatší jazyk J^* , ktorý sa od J líši tým, že obsahuje výraz „vtt“. Definícia (5) je pojmovou definíciou, pričom K a K^* môžu byť konceptuálnymi systémami určitej teórie. Definíciou sa systém K , ktorý neobsahuje pojem planéty, resp. obsahuje inak definovaný pojem planéty, transformuje na systém K^* , v ktorom je pojem planéty definovaný novým spôsobom. Definícia (6) je objektovou definíciou, pričom O a O^* môžu byť ontológiami druhov z určitej zoologickej taxonómie. Definíciou sa ontológia O , v ktorej sa nevyskytuje definovaný druh, transformuje na ontológiu O^* , ktorá je bohatšia o nový druh.

Ako si pozorní čitatelia nepochybné všimli, s výnimkou druhového zatriedenia sa nešpecifikovali podmienky, ktoré by definiendum a definiens mali spĺňať. Keďže v tejto stati ide výlučne o klasifikáciu definícií na základe určitých všeobecných formálnych kritérií, uvádzanie ďalších podmienok nie je potrebné. Môžu však existovať *pragmatické* dôvody, pre ktoré by sa definiendum a definiens mali vyznačovať ďalšími črtami. Tieto dôvody však nemajú vplyv na to, či určitý jazykový útvar je definíciou, no majú nanajvýš vplyv na to, či je dobrou, korektnou, užitočnou alebo vhodnou definíciou. Jednou z požiadaviek môže byť to, že definiens má byť známy, teda požia-

davka, aby sa niečo neznáme – definiendum – nedefinovalo niečím rovnako neznámym. Lenže aj definície, v ktorých sa tento princíp nedodržiava, sú definíciami. Iná typická požiadavka sa zase týka toho, že definiens by nemal byť totožný s definiendom; mala by sa teda vylúčiť kruhovitá definícií. Aj kruhové definície sú však definíciami. Ďalšia typická požiadavka sa týka toho, že definiens by mal byť jednoznačný, teda nemal by obsahovať vágnosti. Aj v tomto prípade však ide skôr o praktickú ako formálnu požiadavku, pretože definície, v ktorých definiens je vágny, sú definíciami, hoci často nepoužiteľnými. Tieto ani podobné praktické požiadavky však nemajú vplyv na to, či sa nejaký jazykový útvar má, resp. nemá považovať za definíciu.

5. Niektoré známe druhy definícií

Jednotlivé druhy definícií sa môžu klasifikovať ešte podrobnejšie, ak vezmeme do úvahy ďalšie kritériá. Takýmto kritériom by napríklad mohol byť spôsob, ako sa vymedzuje definiens, a akú úlohu definiens zohráva vo vzťahu k definiendu. Takto by sme mohli ku klasifikácii pridať tretiu (prípadne aj ďalšiu) dimenziu. Problém je však v tom, že kým predchádzajúce dve klasifikačné dimenzie sú vyčerpávajúce v tom zmysle, že každá z nich pokrýva celé spektrum možností, ktoré prichádzajú do úvahy, klasifikácia na základe spôsobu konštitúcie definiensa, resp. na základe vzťahu definiensa k definiendu, by podobne vyčerpávajúca nebola. Preto sa o klasifikáciu tohto druhu nepokúsim. Napriek tomu sa však môžeme pozrieť aspoň na niektoré druhy definícií, ktoré sa často spomínajú a možno ich klasifikovať podľa takýchto kritérií. Nasledujúci výpočet druhov definícií nie je ani zďaleka úplný, ba dokonca nemusí byť ani reprezentatívny.

Po prvé, niektoré definície sa považujú za *analytické*, keďže ich definiens je analýzou definienda v tom zmysle, že sa v nich deklaruje, že definiens obsahuje zložky definienda, a špecifikujú sa vzťahy medzi týmito zložkami. Zdá sa, že analytickými v tomto zmysle môžu byť ako výrazové, tak aj pojmové, resp. objektové definície, pričom v analýze ide o zachytenie faktického stavu v príslušnom systéme, a teda analytické definície budú patriť medzi deskriptívne definície.

Po druhé, v literatúre sa pomerne často uvádzajú tzv. *explikatívne definície*. Definiens poskytuje explikáciu definienda, pričom pri explikácii sa spravidla spresňuje, vyjasňuje alebo zjednotňuje význam výrazu, resp. pojem. Typickým prípadom explikatívnych definícií sú niektoré pojmové definície, no v literatúre sa často spomínajú ako explikatívne aj výrazové

definície. Kľúčovou vlastnosťou explikatívnych definícií je to, že spresnenie alebo vyjasnenie pojmu či významu výrazu má za následok zmenu daného systému, a teda nahradenie určitého systému novým systémom. Explikatívne definície teda patria medzi preskriptívne definície. Zaradenie explikatívnych definícií medzi preskriptívne definície však nemusí byť na prvý pohľad zrejmé. Niekedy sa totiž explikatívne definície opisujú tak, akoby sčasti vystupovali ako deskriptívne definície a len sčasti ako preskriptívne definície.²⁵ Definiens totiž spravidla predstavuje časť definienda, a teda takáto definícia aj opisuje existujúci stav. Preskriptívny aspekt explikatívnych definícií spočíva práve vo výbere (spresnení, vyjasnení) tejto zložky a stanovení, že odtiaľ sa bude definiendum chápať len v uvedenom zmysle. Tento aspekt podľa mňa prevláda nad deskriptívnym aspektom, pretože účelom explikatívnej definície nie je opísať vágne, nejasné či inak defektné významy, resp. pojmy, ale práve zaviesť nejaké spresnenie alebo nejakú jednoznačnosť.

Po tretie, známym druhom definícií sú *aristotelovské (tradičné) definície*. Ako v súvislosti s takýmito definíciami konštatuje Smith, „uviesť definíciu znamená o nejakej existujúcej veci povedať, čím je, neznamená to iba špecifikovať význam slova“²⁶. Ide teda o objektové definície. Okrem toho, ide o deskriptívne definície, keďže sa má špecifikovať (opísať, nie predpísať) podstata danej veci. Definiens v aristotelovskej definícii pozostáva z rodu a druhového rozdielu, ktoré jednoznačne špecifikujú definiendum.

Po štvrté, možno sa stretnúť aj s tzv. *syntetickými definíciami*. Podľa Robinsona sa v syntetických definíciách definiendum vymedzuje na základe jeho miesta v určitom celku, teda na základe vzťahov, ktoré má k iným entitám.²⁷ Jednoznačne ide o deskriptívne definície, no z hľadiska klasifikácie podľa predmetu je možné nájsť syntetické definície ako medzi výrazovými, tak aj medzi pojmovými a objektovými definíciami. V jednom prípade sa vymedzuje určitý výraz na základe jeho vzťahov s inými výrazmi, v ďalšom prípade sa pojem vymedzuje pomocou jeho vzťahov v rámci konceptuálneho systému a v treťom prípade sa predmet charakterizuje pomocou jeho vzťahov s inými predmetmi.

Po piate, v určitých prípadoch môžu byť užitočné tzv. *enumeratívne definície*. Definiens pozostáva zo zoznamu určitých prvkov, spravidla ide o entity spadajúce pod definovaný pojem alebo výraz. Ide teda o deskrip-

²⁵ Pozri napríklad Gupta, „Definition“ alebo Horty, *Frege on Definitions*, s. 34–35.

²⁶ Robin SMITH, *Aristotle's Logic* [online]. 2011. Dostupné z: <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/aristotle-logic/>> [cit. 23. 3. 2011].

²⁷ ROBINSON, *Definitions*, s. 98–99.

tívne definície, keďže sa v nich opisuje aktuálny stav systému. Zdá sa, že enumeratívnymi definíciami môžu byť výrazové, resp. pojmové definície. Dalo by sa však pripustiť, že aj medzi objektovými definíciami nájdeme definície tohto druhu, a to konkrétne v prípade, že definiendom je vlastnosť (alebo iná všeobecnina) či množina a definiensom je zoznam objektov exemplifikujúcich túto vlastnosť, resp. patriacich do danej množiny. Podobnú povahu ako enumeratívne definície majú aj tzv. *ostenzívne definície*, v ktorých sa definiendum vymedzuje na základe ostenzívne identifikovanej entity.

Po šieste, zaujímavé sú tzv. *rekurzívne definície*. Definiens v rekurzívnych definíciách spravidla pozostáva z dvoch častí, z tzv. *bázy* a *induktívneho (rekurzívneho) kroku*, v ktorom sa objavuje definiendum. Ide o kruhové definície, no kruh nie je bludný, a to vďaka tomu, že báza neobsahuje definiendum. Zdá sa, že definiens môže mať rekurzívnu povahu vo všetkých šiestich prípadoch. Pomocou rekurzívneho definiensa totiž môžeme nielen špecifikovať aktuálny stav systému, ale môžeme systém aj modifikovať. A môžeme tak urobiť ako v súvislosti s výrazmi, tak aj v súvislosti s pojmami, resp. objektmi.

Po siedme, posledný druh definícií, ktorý spomeniem, sú tzv. *skratkovité definície*. Uvádžam ich ako posledné preto, že sa v istom ohľade líšia od predchádzajúcich definícií. Kým v doterajších prípadoch kľúčovú úlohu zohrávala len povaha definiensa, v prípade skratkovitých definícií je dôležitá aj povaha definienda. Do jazyka sa v nich totiž zavádza jednoduchší výraz (symbol) skracujúci zložitejší výraz (symbol), pričom výraz (symbol), ktorý sa zavádza, je definiendom (a definiensom je výraz (symbol), ktorý má zastupovať). Z uvedeného opisu by malo byť zrejmé, že ide o výrazové definície, ktorými sa modifikuje jazyk, keďže sa do jeho slovníka zavádza nový výraz či symbol.

Ako som uviedol, táto klasifikácia definícií nie je vyčerpávajúca a vyčerpávajúca zrejme ani byť nemôže, aj keby sme do nej pridávali ďalšie a ďalšie druhy definícií. Je však dobrou ilustráciou toho, aké rôzne podoby definície môžu mať a akými rozmanitými spôsobmi možno konštituovať definiens.

6. Záver

Kľúčová vlastnosť predloženej dvojdimeználnej klasifikácie definícií spočíva v tom, že táto klasifikácia umožňuje každú definíciu zaradiť do nejakej skupiny. Každá definícia sa totiž týka buď výrazov, alebo pojmov, alebo predmetov, a každá definícia buď opisuje aktuálny stav systému, alebo systém modifikuje.

Z filozofického hľadiska je zaujímavá predovšetkým klasifikácia podľa kritéria ilokučnej sily. Ak pod systémom budeme rozumieť napríklad nejakú vedeckú či filozofickú teóriu, tak kritérium ilokučnej sily umožňuje reflektovať skutočnosť, že vývoj v danej disciplíne sa dostane do štádia, v ktorom sa vyžaduje nejaká zmena systému. Motívom zmeny môže byť celková vyčerpanosť existujúcich prostriedkov, pričom rozšírenie bádateľského aparátu (aj napríklad zavedením nových zložiek konceptuálneho či jazykového aparátu) by umožnilo reštartovať výskum v danej oblasti; motívom môže byť aj to, že výskum v danej oblasti odhalil určité skutočnosti, ktoré sa nedajú uspokojivo opísať pomocou existujúceho aparátu, takže jeho rozšírenie môže v tomto smere posunúť bádanie vpred; a motívom môže byť to, že existujúci aparát začal v určitých aspektoch zlyhávať, a teda pokračovanie výskumu v danej oblasti vyžaduje elimináciu niektorých pôvodných zložiek systému a zavedenie nových prvkov. Vo všetkých týchto (a mnohých ďalších) situáciách možno úspešne využiť práve preskriptívne definície. Používanie preskriptívnych definícií tak možno považovať za príznak transformačných procesov v bádateľskej oblasti, resp. v aparáte, ktorý sa používa na jej teoretickú reflexiu.

Na druhej strane deskriptívne definície majú svoje primárne uplatnenie v rámci určitej problémovej oblasti v prípade, keď sa nimi opisuje existujúci stav. Deskriptívne definície sú adekvátnym nástrojom, ktorého pomocou možno systematizovať situáciu v určitej bádateľskej oblasti; možno ich použiť v prípade, keď sa v rámci existujúceho systému určujú primitívne a odvodené (t. j. definované) zložky; a možno ich použiť aj vtedy, keď sa daný systém má zjednodušiť, sprehľadniť či zefektívniť – to je len zopár príkladov toho, ako možno použiť (aj) definície. Vo všetkých týchto prípadoch sa pracuje s existujúcim aparátom daného systému. Účelom deskriptívnych definícií je opísať tento aparát a používanie deskripcií tohto druhu je príznakom toho, že bádateľská oblasť, resp. aparát používaný na jej teoretickú reflexiu, je stabilná.

Druhým klasifikačným kritériom bolo kritérium predmetnosti. Klasifikácia podľa predmetu sa týka entít tvoriacich príslušný systém. Definície sa môžu týkať ontológie, teda objektov (v širokom chápaní) – ide o súbor entít, ktoré sú predmetom výskumu vo vede či filozofii; v tomto prípade ide o objektové definície. Pomocou preskriptívnych objektových definícií možno túto ontológiu rozšíriť, ak sa z akéhokoľvek dôvodu ukáže, že existujúca ontológia nepostačuje. Pomocou deskriptívnych objektových definícií možno zase ontológiu vhodným spôsobom systematizovať, a to bez toho, aby sa zasahovalo do jej populácie.

Pojmy považujeme za identifikačné prostriedky, ktorých pomocou možno vyčleňovať prvky alebo množiny prvkov z ontológie. Pojmové definície sa teda týkajú aparátu identifikačných prostriedkov. Pomocou preskriptívnych definícií môžeme tento aparát obohatiť o nové pojmy, a teda rozšíriť sféru jeho aplikovateľnosti. Je zrejmé, že obohatením pojmového aparátu o nové pojmy môžeme (no nemusíme) zároveň modifikovať aj ontológiu, keďže nové pojmy nám dovoľia „vidieť“ bohatší svet. Pomocou deskriptívnych pojmových definícií zase konceptuálny aparát môžeme vhodným spôsobom systematizovať, zjednodušať, sprehľadňovať atď. bez toho, aby sme zložky tohto aparátu akokoľvek menili či dopĺňali.

Napokon definície sa môžu týkať výrazov, teda jazykových prostriedkov reprezentujúcich pojmy – k pojmom máme prístup primárne prostredníctvom jazyka. Ide o výrazové definície. Pomocou preskriptívnych výrazových definícií môžeme obohatiť jazyk o nové jazykové prostriedky, výrazy. To nám v určitých prípadoch môže (no nemusí) umožniť aj obohatenie konceptuálneho aparátu (a tým aj ontológie). Pomocou deskriptívnych definícií zase môžeme jazykový systém opisovať, systematizovať, sprehľadňovať atď., pričom sa jazykový systém nebude obohacovať o žiadne nové zložky.